

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA INGLIZ TILI DARSINI REJALASHTIRISH: MAQSAD–NATIJA–BAHOLASH ZANJIRI ASOSIDA

Eshqorayeva Ibodat

Termiz shahar 2-son texnikumi Ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya.

Professional ta'lim muassasalarida ingliz tili fanini o'qitishning asosiy talabi – o'quvchini real kasbiy vaziyatlarda ishlatiladigan til ko'nikmalariga olib chiqishdir. Amaliyotda esa dars maqsadi umumiy ifodalanishi, kutiladigan natija aniq o'lchanmasligi va baholash topshiriqlari dars faoliyatidan uzilib qolishi sababli o'qitish samaradorligi pasayadi. Ushbu maqolada darsni rejalashtirishda “maqsad–natija–baholash” zanjiri bo'yicha konstruktiv moslik (constructive alignment) tamoyili hamda “backward design” (orqadan loyihalash) yondashuvi asosida metodik model taklif etiladi. Metodologiya bo'limida ehtiyoj tahlili, SMART maqsad qo'yish, o'quv natijalarini kompetensiya formatida (bilim, ko'nikma, munosabat) yozish, baholash mezonlari va rubrikalar tuzish, formatif baholash vositalari (exit-ticket, chek-list, mini performance)ni rejalashtirish bosqichlari bayon qilinadi. Natijalar bo'limida texnikum sharoitida 4 haftalik modul uchun namunaviy reja-jadval, topshiriqlar va rubrika namunasi keltirilib, zanjirli rejalashtirish darsning mantiqiyliigi, talaba faolligi va baholashning shaffofligini oshirishi asoslanadi.

Kalit so'zlar. professional ta'lim, ingliz tili metodikasi, dars rejalashtirish, o'quv natijalari, konstruktiv moslik, formatif baholash, rubrika.

Kirish

Professional ta'lim tizimi (texnikum, kasb-hunar maktablari va kollejlari) mehnat bozoriga tez moslashuvchi, amaliy ko'nikmaga ega kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi. Shu sababli ingliz tili darslari ham “mavzu o'qitish”dan ko'ra “vazifa bajarish” va “kasbiy kommunikatsiya”ga yaqin bo'lishi kerak: talaba ustaxonada xavfsizlik qoidalarini tushunishi, texnik yo'riqnoma (manual) bo'yicha ish yurita olishi, mijoz bilan xizmat jarayonida odobli muloqot qilishni bilishi, oddiy ish hujjatlarini (email, ariza, hisobot) rasmiy yozish uslubida tayyorlay olishi kutiladi. Biroq ko'plab o'quv amaliyotlarida darsning maqsadi umumiy ifodalanadi (masalan, “Present Simple ni o'rganish”, “Kasbga oid so'zlar”), natija aniqlashtirilmaydi (talaba nimani qila olishi kerakligi ko'rsatilmaydi), baholash esa ko'pincha faqat test yoki grammatik mashqqa tayanadi. Natijada talaba bahoda “yaxshi” ko'rinsa ham, real muloqotda qiynaladi.

Bu muammoning ildizi – rejalashtirishda uchta komponent o‘rtasidagi uzilishdir: (1) maqsad (o‘qituvchi nimani o‘rgatmoqchi), (2) natija (talaba dars oxirida nimani bajara olishi), (3) baholash (qanday dalil bilan natijaga erishilganini isbotlaymiz). Agar mazkur uchlik bir-biriga mos kelmasa, dars ichida “ko‘p ish” qilinadi, lekin o‘lchab bo‘ladigan o‘shish ko‘rinmaydi. Shu nuqtai nazardan, konstruktiv moslik tamoyili darsni to‘g‘ri loyihalashning samarali usuli hisoblanadi: avval o‘quv natijalari aniq yoziladi, so‘ng u natijani yuzaga chiqaradigan faoliyatlar tanlanadi, va nihoyat aynan o‘sha natijani o‘lchaydigan baholash vositalari rejalashtiriladi.

Maqolaning maqsadi – professional ta‘lim muassasalarida ingliz tili darsini “maqsad–natija–baholash” zanjiri asosida rejalashtirish bo‘yicha amaliy metodik tavsiyalar berish va modul/dars darajasida namunaviy konstruksiya ko‘rsatishdir. Tadqiqot vazifalari: (a) ehtiyoj tahlilidan kelib chiqib o‘quv natijalarini yozish qoidalarini bayon qilish; (b) baholash mezonlari va rubrikalar tuzishning oddiy algoritmini berish; (c) formatif baholash vositalarini rejalashtirish; (d) 4 haftalik ESP yo‘naltirilgan modul uchun namunaviy reja-jadval yaratish.

Metodologiya

Ushbu maqolada metodik tahlil va amaliy loyihalash yondashuvi qo‘llanadi. Rejalashtirish modeli quyidagi ketma-ket bosqichlarda amalga oshiriladi.

1-bosqich. Ehtiyoj tahlili (needs analysis). Professional ta‘limda dars mazmunini tanlashda uch manba birlashtiriladi: (a) o‘quv dasturi va malaka talablari; (b) yo‘nalish bo‘yicha real ish vazifalari (job tasks); (c) talabalar darajasi va motivatsiyasi. Ehtiyoj tahlili oddiy so‘rovnomaga, o‘qituvchining kuzatuvlari va kasbiy fan o‘qituvchilari bilan mini-intervyu orqali olinishi mumkin. Natijada “til vazifalari ro‘yxati” tuziladi: masalan, “mijozga xizmatni tushuntirish”, “asbob-uskunani ta‘riflash”, “xavfsizlik bo‘yicha ogohlantirish berish”, “oddiy hisobot yozish”.

2-bosqich. Maqsadni SMART formatida aniq qilish. Umumiy maqsad (masalan, “talabalar servis sohasida muloqot qila oladi”) o‘lchanadigan kichik maqsadlarga ajratiladi. SMARTda maqsad aniq (Specific), o‘lchanadigan (Measurable), erishiladigan (Achievable), dolzarb (Relevant) va vaqt bilan chegaralangan (Time-bound) bo‘lishi kerak. Masalan: “Dars oxirida talaba mijozga xizmat narxi va vaqtini 4–5 gapda tushuntira oladi.”

3-bosqich. O‘quv natijalarini (learning outcomes) yozish. Natija – talabaning bajaradigan harakati bilan ifodalanadi. “Biladi/tushunadi” kabi fe‘llar o‘rniga “aytib beradi, taqqoslaydi, tanlaydi, yozadi, so‘raydi, tushuntiradi, to‘ldiradi, xulosa qiladi” kabi kuzatiladigan fe‘llar ishlatiladi. Professional ta‘lim uchun natijalarni 3 yo‘nalishda muvozanatlash tavsiya etiladi: (a) til vositalari (leksika, grammatik

konstruktsiyalar); (b) ko‘nikma (speaking, listening, reading, writing); (c) kasbiy vazifa (workplace task).

Natijalarni yozishda qo‘shimcha mezon sifatida CEFR daraja tavsiflari va soddalashtirilgan kognitiv darajalar (masalan, eslab qolish – qo‘llash – moslashtirish)dan foydalanish foydali. Masalan, A2–B1 oralig‘ida “talaba mijoz savoliga 3–5 gap bilan javob beradi” natijasi realistik hisoblanadi; B1–B2 oralig‘ida esa “mijoz e‘tirozini eshitib, muqobil yechim taklif qiladi” kabi natija kiritilishi mumkin. Shu tariqa natija nafaqat “nima qilish”ni, balki “qaysi murakkablik darajasida” bajarilishini ham anglatadi.

4-bosqich. Baholashni oldindan loyihalash (backward design). Avval “qaysi dalil natijani isbotlaydi?” savoliga javob topiladi. Agar natija “mijozga xizmatni tushuntirish” bo‘lsa, baholash ham muloqot vazifasi bo‘lishi kerak (role-play, mini-dialog, audio javob). Faqat test bilan cheklanilsa, natija to‘liq o‘lchanmaydi. Baholash ikki turga ajratiladi: formatif (o‘qitish jarayonida rivojlantiruvchi) va summativ (yakuniy). Professional ta‘limda formatif baholash ulushi yuqori bo‘lishi samarali: tez-tez, kichik, aniq mezonli baholash.

5-bosqich. Baholash mezonlari va rubrika. Rubrika – topshiriq sifatini mezonlar bo‘yicha darajalarga ajratib baholash jadvalidir. Speaking topshirig‘ida minimal mezonlar: mazmunning to‘liqligi, mantiqiylik, leksik moslik, grammatik aniqlik, talaffuz/tushunarlik, muloqot odobi. Rubrika baholashni shaffof qiladi, talaba nimani yaxshilashini aniq ko‘radi.

6-bosqich. O‘qitish faoliyatlarini natijaga mos tanlash. Har bir faoliyat (warm-up, input, practice, production) natijaga xizmat qilishi kerak. Masalan, yakuniy baholash role-play bo‘lsa, dars ichida ham dialog qurish, tayyor iboralar bilan mashq qilish, real vaziyatlarda gapirishga tayyorlovchi “scaffold”lar bo‘lishi zarur.

7-bosqich. Resurs va vaqtni optimallashtirish. Professional ta‘lim muassasalarida dars soati cheklangan bo‘lishi mumkin. Shuning uchun 1 darsda 1–2 ta aniq natijaga erishish, qolganini keyingi darsga ulashgan modul sifatida rejalashtirish maqsadga muvofiq.

Natijalar

Modelning amaliy ko‘rinishini ko‘rsatish uchun “Servis va mijoz bilan muloqot” yo‘nalishidagi 4 haftalik mini-modul uchun namunaviy rejalashtirish taqdim etiladi. Modulning umumiy maqsadi: talabalar xizmat ko‘rsatish jarayonida oddiy inglizcha muloqot qilish va mijoz savollariga qisqa, tushunarli javob berish ko‘nikmasini shakllantirish.

Modul yakuniy (summativ) baholash vazifasi: 2 daqiqalik role-play (Talaba – xodim, o‘qituvchi/yoki juftlik – mijoz). Vaziyat: mijoz xizmat turi, narx, vaqt va kafolat haqida so‘raydi; xodim tushuntiradi va yakunda xushmuomalalik bilan yakunlaydi.

Quyidagi jadval “maqsad–natija–faoliyat–baholash” mosligini ko‘rsatadi.

O‘quv natijasi (dars/hafta)	Asosiy faoliyat (dars ichida)	Formatif baholash dalili	Mezon (qisqa)
Mijozga salomlashish va xizmat turini aniqlashtiruvchi 3–4 savol bera oladi.	Dialog shabloni + juftlikda savol-javob; “question cards”.	Exit-ticket: 4 savolni yozib/topshirish.	Savol grammatikasi, mos leksika
Xizmat narxi va vaqtini 4–5 gapda tushuntira oladi.	Model gaplar (chunks) bilan gap tuzish; mini-presentation.	1 daqiqalik audio javob (telefon).	Aniqlik, mantiqiy ketma-ketlik
Kafolat va shartlarni oddiy iboralar bilan izohlab bera oladi.	Reading: qisqa kafolat matni; keyin paraphrase.	Chek-list bilan juft baholash.	Mazmunni to‘g‘ri yetkazish
Mijoz e‘tiroziga muloyim javob bera oladi (apology + solution).	Role-play: “complaint handling” kartochokalari.	Teacher quick rating (2 mezon).	Odob, muammo yechimi
Role-playni yakunda xushmuomalalik bilan yopadi (closing).	Dialogni to‘liq yig‘ish; rehearsal.	Mini-performance (sinfdozlar oldida).	To‘liqlik, fluency

Jadvaldan ko‘rinadiki, har bir haftalik natija uchun mos o‘qitish faoliyati tanlangan va u bilan bevosita bog‘langan formatif baholash dalili rejalashtirilgan. Bu yondashuv darsni “mavzu o‘tish”dan “ko‘nikma yaratish”ga yo‘naltiradi: talaba har hafta kichik natijaga erishadi, o‘qituvchi esa aniq dalil asosida feedback beradi.

Masalan, 80 daqiqalik bitta darsni ham shu zanjirda loyihalash mumkin: natija – “talaba mijozga narx va vaqtni 4–5 gapda tushuntiradi”. Darsning kirish qismida 5 daqiqalik warm-up (narx va vaqt so‘raladigan savollar), so‘ng 10 daqiqalik input

(tayyor iboralar: It costs..., It takes..., We can do it in...), 20 daqiqalik controlled practice (gaplarni to‘ldirish va juftlikda mini-dialog), 25 daqiqalik production (2 ta vaziyat kartochkasi bo‘yicha role-play), yakunda 5 daqiqalik exit-ticket (talaba o‘zi tanlagan xizmat bo‘yicha 4 gap yozadi) rejalashtiriladi. Bu tuzilma baholash dalilini dars ichiga “yashirib” qo‘yadi va o‘qituvchiga darhol teskari aloqa berish imkonini yaratadi.

Yakuniy baholash uchun rubrika namunasi quyidagicha tuziladi.

Mezon	4 (a‘lo)	3 (yaxshi)	2 (qoniqarli)	1 (past)
Mazmun (to‘liqlik)	Narx, vaqt, shart, yakun – hammasi bor.	1 element yetishmaydi.	2 element yetishmaydi.	Mazmun ancha to‘liq emas.
Leksika va iboralar	Kasbiy iboralar mos va xilma-xil.	Asosan mos, kam xilma-xil.	Oddiy so‘zlar, ba‘zi mos emas.	Ko‘p mos kelmaydi.
Grammatika va aniqlik	Xatolar juda kam, ma‘no buzilmaydi.	Ba‘zi xatolar bor, lekin tushunarli.	Xatolar ko‘p, ba‘zan ma‘no buziladi.	Xatolar sabab tushunish qiyin.
Tushunarlilik (talaffuz/tezlik)	Tushunarli, tezlik mos.	Asosan tushunarli.	Qiyinchiliklar bor.	Ko‘p joyi tushunarsiz.
Muloqot odobi	Salomlashish, muloyimlik, yakun to‘liq.	Kichik kamchilik bor.	Odobiy iboralar kam.	Noqulay/uslub noto‘g‘ri.

Rubrika talaba uchun “nima uchun bu baho qo‘yildi?” savolini bartaraf etadi, o‘qituvchi uchun esa subyektivlikni kamaytiradi. Eng muhimi, rubrika o‘quv natijalari bilan bir xil “til”da yoziladi: ya‘ni natijada talab qilinadigan komponentlar baholash mezonlariga aylanadi.

Muhokama

“Maqsad–natija–baholash” zanjiri professional ta‘lim sharoitida bir nechta metodik afzallik beradi.

Birinchi, darsning fokusini aniqlashtiradi. O‘qituvchi “bugun nima o‘tamiz?” degan savoldan ko‘ra “bugun talaba nimani qila olishi kerak?” degan savolga tayanadi. Bu o‘zgarish darsning har bir bosqichini (warm-up, input, practice, production) bir yo‘nalishga yig‘adi.

Ikkinchi, baholashning mazmuniy adolatliligini (validity) oshiradi. Agar natija kasbiy muloqot bo‘lsa, baholash ham kommunikativ bo‘lishi kerak. Testlar foydali,

lekin ular ko‘proq til vositalarini tekshiradi; kasbiy vazifani bajarish esa performance orqali baholanadi. Zanjirli rejalashtirish o‘qituvchini “baholash dalili” haqida oldindan o‘ylashga majbur qiladi.

Uchinchidan, formatif baholashni tizimlashtiradi. Professional ta’limda talabalar ko‘pincha tezkor, aniq va qo‘llab-quvvatlovchi feedbackga ehtiyoj sezadi. Exit-ticket, chek-list, juft baholash, 1 daqiqalik audio javob kabi vositalar ko‘p vaqt olmaydi, ammo o‘qituvchi uchun diagnostik ma’lumot beradi. Bu ma’lumot keyingi dars rejasini moslashtirishga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, differensial yondashuvni osonlashtiradi. Aralash darajali guruhda bitta natijaga turli darajadagi “dalil”lar qabul qilish mumkin: masalan, kuchli talaba 6–7 gap, o‘rta talaba 4–5 gap, boshlang‘ich talaba tayyor iboralar asosida 3–4 gap. Rubrikada esa mazmuniy komponentlar saqlanadi, faqat daraja talablari moslanadi.

Shu bilan birga, cheklovlar ham bor. Birinchisi, o‘qituvchidan dastlab ko‘proq vaqt va metodik intizom talab etiladi: natijani to‘g‘ri yozish, rubrika tuzish, dalillarni jamlash. Ikkinchisi, resurslar yetishmasligi (audio qurilma, internet) ba’zi performance topshiriqlarni cheklashi mumkin. Biroq model minimal resurs bilan ham ishlaydi: audio o‘rniga jonli role-play, internet o‘rniga oldindan tayyorlangan kartochkalar, rubrika o‘rniga chek-list qo‘llash mumkin.

Umuman olganda, “maqsad–natija–baholash” zanjiri professional ta’lim muassasalarida ingliz tili darslarini amaliy natijaga yo‘naltirish, shaffof baholash va barqaror rivojlanishni ta’minlash uchun metodik tayanch bo‘la oladi.

Xulosa

Maqolada professional ta’lim muassasalarida ingliz tili darsini rejalashtirishda “maqsad–natija–baholash” zanjiri asosida konstruktiv moslik va backward design yondashuvlarini qo‘llashning metodik asoslari yoritildi. Amaliy tavsiya sifatida: (1) ehtiyoj tahlili asosida til vazifalari ro‘yxatini tuzish; (2) maqsadni SMART formatida aniqlashtirish; (3) natijani kuzatiladigan fe‘llar bilan yozish; (4) natijaga mos performance baholashni oldindan belgilash; (5) rubrika/chek-list orqali shaffof mezon yaratish; (6) formatif baholash vositalari bilan jarayonni boshqarish taklif etildi. Keltirilgan 4 haftalik modul namunasi zanjirli rejalashtirish darsning mantiqiyligini kuchaytirishi, talabada aniq progress hissini yaratishi va baholashning adolatli bo‘lishiga xizmat qilishini ko‘rsatadi. Kelgusida mazkur yondashuvni turli yo‘nalishlar (IT, turizm, mexanika, tibbiyot) kesimida moslashtirilgan modul paketlari bilan boyitish va natijadorlikni empirik ko‘rsatkichlar (masalan, rubrika ballari dinamikasi, nutqiy chiqishlar soni, yozma ish xatolari kamayishi) asosida chuqurroq o‘rganish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press, 2014.
2. Brown H.D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. Pearson, 2015.
3. Nation I.S.P. Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge University Press, 2013.
4. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. Open University Press, 2011.
5. Wiggins G., McTighe J. Understanding by Design. ASCD, 2005.
6. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). Cambridge University Press, 2001.
7. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. Pearson, 2015.
8. Brookhart S.M. How to Create and Use Rubrics for Formative Assessment and Grading. ASCD, 2013.